

Tóth Eszter Zsófia

Mediaworks

## Abortusz a Kádár-korszakban – A terhességmegelőző módszerek átalakulásának évtizedei

*„Éva tegnap volt az abortusz bizottság előtt;  
Téli kabátomra hasztalan keresek vevőt.”*

*Cseh Tamás: Budapest*

A cikk célja bemutatni azokat a sajátosságokat, amelyek az abortusz-kérdést jellemezték a szocialista időkben, azon belül elsősorban a Kádár-korszakban. Írásomban elsősorban sajtóforrások alapján mutatom be azt az ábrázolásmódot, ahogyan az abortuszról a paternalista állam nyilatkozott. A sajtóforrásokból – bár az újságíró szemüvegén keresztül – véleményt alkothatunk arról is, hogyan élték meg a nők az abortuszt (Erfahrungsgeschichte) a szocialista időkben.

Az abortuszkérdés alapvetően a nők önrendelkezési jogával kapcsolatos alapkérdés. A női élet alapkérdése, hogy gyermeket vállal-e valaki. Szabadon dönthet-e, rendelkezhet-e erről. Ha szeretne gyermeket, megtehet-e azért mindent az adott politikai rendszeren belül és azért is, ha nem szeretne. Szabadon rendelkezhet-e a nő a testével, a reprodukciós képességével?

Az állam teljes hatalmat gyakorolt a nők teste felett, amikor az 1950-es években az abortusztilalommal nem kívánt gyermekeket kellett megszülniük az anyáknak. Ez a Rákosi-korszak volt, témánk szempontjából azért releváns, mert így összevethető, hogy a Kádár-korszak népesedéspolitikája pozitív elmozdulást jelentett a nők önrendelkezése szempontjából. A nők a legsúlyosabb évek után fellélegezhettek amikor dönthettek az abortusz mellett. Nem kellett olyan gyermeket megszülniük, akit nem szerettek volna.

A Kádár-korszakot vizsgálva fő kérdés, hogy a nő maga dönthet-e arról, vállal-e gyermeket, és ha igen, mikor. A fogamzásgátlók elterjedéséig korlátozott joga volt arra egy nőnek, eldönthesse, egy párkapcsolatból (legyen az alkalmi vagy tartós), házasságból vállal-e gyermeket. A fogamzásgátlók és az abortusz kapcsolata az, hogy amikor még nem álltak rendelkezésre fogamzásgátló tabletták, a nők ki voltak szolgáltatva a férfiakkal a védekezés

szempontjából. Ugyanis a leggyakoribb módszer a megszakított közösülés volt, így gyakorlatilag a nők csekély beleszólása volt abba, hogy akár egy nem kívánt terhesség létrejöjjön. Amikor már volt fogamzásgátló tabletta és azt a nő bevette, akkor szabadon rendelkezhetett arról, szeretne-e gyermeket, avagy nem. A nők önrendelkezési jogát a fogamzásgátló tabletta használatával tudják érvényesíteni.

A Kádár-korszakban 1967-től Infecudint, 1970-től Bisecurint, majd Postinort (esemény utáni tablettát) is szedhettek a nők, azonban ekkor még a tabletták szedése nagyobb egészségügyi kockázattal járt, mint manapság. 18 éves kor alatt a tabletta szedése befolyásolhatta a hormonális fejlődést és még az sem volt tisztázott, milyen hosszú távú hatásai lehetnek a tabletta szedésének.

Ugyanakkor kimondhatjuk, hogy a Kádár-korszakban a nők önrendelkezési joga testük felett, bár fokozatosan csökkenő mértékben, de korlátozva volt. Egyrészt abban a tekintetben maradt korlátozva, hogy meg kellett felelniük a nőkkel kapcsolatos szépségelvárásoknak. 1967-től lehetett miniszoknyát hordani, azonban az iskolákban előfordult olyan is, hogy lemérték a szoknya hosszát és ha az nem volt megfelelő, akkor a diáklányt hazaküldték. Másrészt az első fogamzásgátlóknak lehetett egészségkárosító hatása, így a fogamzásgátlók szedésével bár a nők a gyermekvállalási szempontból szabadságot nyertek, azonban könnyen előfordulhatott, hogy a tabletták károsították az egészségüket.

Gyakori téma volt a korabeli abortuszvitákban a kérdés a magánélethez való jog és a szexuális egyenlőségre törekvés viszonya. E kettő között nem kell választanunk, ugyanis a magánélethez való jog és a szexuális egyenlőségre törekvés egybeeshet, azonos cél is egy nő életében. Harmonikus, ha a magánéletében meg tudja valósítani a szexuális egyenlőséget is és maga dönthet arról, él-e reprodukciós jogaival, avagy nem.

1956 júniusától volt Magyarországon legális az állami egészségügyi intézményekben végrehajtott abortusz. Ez a lehetőség egyértelműen a szovjet példát követte, véget vetve ezzel az 1956-ig tartó Ratkó-korszak áldatlan állapotainak. A Ratkó-korszak névadója Ratkó Anna egészségügyi miniszterasszony volt, aki korábban textilmunkásként dolgozott. Az ú.n. Ratkó-rendelet 1954-56 között volt hatályos. 1953. február 8-án tették közzé az Mt. 1004/1953. sz. határozatát „az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről”. A határozat VI. fejezete (Küzdelem a magzatelhajtás ellen) megállapítja, hogy a gyakori (illegális) magzatelhajtás „súlyosan veszélyezteti az egész nép egészségét, rombolóan hat az erkölcsi, a családi életre”. A végrehajtásról az egészségügyi miniszter utasításokat adott ki. A 8100-1/1953. EüM. utasítás a terhességek kötelező bejelentéséről, a 8100-2/1953 EüM. utasítás a méhűri beavatkozások és a vetélések bejelentéséről és

nyilvántartásáról rendelkezett. A Ratkó-korszakban az abortusztilalom miatt számos tiltott abortuszt hajtottak végre, és számos nem kívánt gyermek született meg. Az abortusz liberalizálása ellenére a Kádár-korszakhoz leginkább a nagyon rossz emlékű abortusz bizottságokat kapcsoljuk, amely a nők nyilvános megalázásának terepe volt. Az állapotos nők kellett megjelenie a bizottság előtt, ahol megalázó hangnemben beszéltek vele, mielőtt döntöttek arról, engedélyezik-e számára a beavatkozást. Volt olyan, hogy a bizottsági tag azt mondta, hogy magát a szexuális együttlétet biztosan élvezte, azonban a következményeit már nem szeretné vállalni. Ezzel az intézménnyel sérült a nők önrendelkezési joga, mégis az egész Kádár-korszakban csak az abortusz bizottság döntése alapján vetethette el a terhes anya magzatát.

A Kádár-kori abortuszt számos tabutéma övezte: ilyen volt például a nemi erőszakban fogant magzat elvetetése, erről egyáltalán nem beszéltek, ahogyan arról sem, ha házasságon belüli erőszak következménye volt a terhesség. Ilyen szempontból korlátozottak a forrásaink a Kádár-kori abortuszok történetének feltárására: elsősorban sajtóforrások, visszaemlékezések, irodalmi ábrázolások állnak rendelkezésünkre.

Szintén tabutéma volt az úgynevezett középídos terhesség megszakítás. Ez azt jelentette, hogy a genetikai diagnosztika fejlődésével olyan súlyos fejlődési rendellenesség esetén, mely alapján feltételezhető volt, hogy a magzat súlyos szellemi és/vagy testi fogyatékossgal születik, a terhesség megszakítható volt a 20-24. hét között. Ez orvosi javaslatra történt és ilyen esetekről csak az orvosi lapok írtak, szélesebb sajtónyilvánosságba nem került ki (Gardó-Nagy 1989, 2411). Ez fő témám, az abortusz ábrázolása a Kádár-korszakban, szempontjából azért bír jelentőséggel, mert így egy kívánt terhesség is abortusszá alakulhatott, annak minden súlyos lelki következményével együtt, tetézve azzal, hogy az édesanya orvosi javaslatra döntött magzatának elvétele mellett.

## **A népesedéspolitika a Kádár-korszakban, különös tekintettel a fogamzásgátló módszerekre**

1957–1966 között 1 642 417 abortuszt végeztek, az évenkénti átlagos szám 140–180 ezer közötti volt. 1969-ben például a művi vetélések száma 206 817 volt akkor, amikor csak 154 318 kisbaba született (Czeizel 1997). 1967-től, a gyermekgondozási segély (gyes) bevezetésétől a népesedéspolitika állt a korabeli diszkurzusok középpontjában. Fekete Gyula (1974) író folyamatosan a nemzethaláltól rettegett, és az „Éljünk magunknak?” vitában fejtegette ki nézeteit.

A népesség számának növekedése 1974-75-ben érte el a csúcspontot, mert ekkor értek szülőképes korba a Ratkó-korszakban született lánygyermek és a gyás bevezetése is hatással volt a gyermekvállalási kedvre. Ugyanakkor az abortuszok száma ezen a magas szinten állandósult 1973-ig. Alapvetően a változást tehát nem az okozta, hogy az abortuszok száma csökkent volna, hanem ezen népesedéspolitikai folyamatok. A fogamzásgátlók (Infecundin, Bisecurin) hatására csökkent csak az abortuszok száma. 1977-től a teherbeesés elleni védekezésnek a hormonális fogamzásgátlók szedésével történő gyakorlata terjedt el (Salamon 1968, 10). 1968-ban a nők még nagy ellenérzéssel viseltettek a tabletta iránt. Mint utólag kiderült, nem alaptalanul féltek hormonális hatásaitól. Ezért ekkoriban még a leggyakoribb módszer a védekezésre a megszakított közösülés volt, melynek következménye gyakran lehetett nem kívánt terhesség. Így abban az évben a tabletta vagy abortusz kérdésében kényszerűségből és félelemből még az abortusz mellett döntöttek inkább azok, akiknek terhessége nem kívánt volt.

A megszakított közösülésre a korban szleng fogalmat is alkottak, ez volt a „Kelenföldnél kiszállók”). Ezzel kapcsolatban felmerül az a kérdés: az eljárás mennyire a férfiuralom szimbóluma? Ugyanis mit tudott tenni a nő, amikor még nem volt fogamzásgátló tabletta vagy egészségügyi okból nem szedhette azt, a férfi pedig úgy döntött, óvszert nem használ, hanem majd „vigyáz”? Kérdés, mennyire élhetett így át önfeledt szexuális érzelmet a nő, folyamatosan kitéve a nem kíván terhesség veszélyének? Valószínűleg semennyire. Palotai Boris *Zöld dió* című könyvében így írt erről a jelenségről:

Az asszony lecsap a szomszédjára, annak meséli: mindent bíró, üzemi munkát, házi munkát, a vesződést a gyerekekkel, csak ágyszolgálat ne volna, az a nyomorult harmadik műszak! Még vigyázzon is! Fáradtság, örömtelenség, félelem, tájékozatlanság miatti százezrek csak megadóan tűrik az ágyszolgálatot és hinni sem tudják, hogy másként is lehetne. (Palotai 1974 in Pünköshti 1970, 1275).

Az 1967–1976 közötti tíz évben 1 616 787 abortusz volt. Ebben az időszakban voltak évek, amikor az abortuszok száma kétszázezer fölé emelkedett, majd 1974-től a terhességmegszakítások száma folyamatosan csökkent.

Az 1973-as népesedéspolitikai határozat célja általánosságban a népesedési helyzet javítása volt, amelyet a gyermekes családok fokozott anyagi támogatásával, a nők és a születendő gyermekek egészségének hatékonyabb megóvásával és az egészségügyi családtervezési ismeretek oktatásának bevezetésével véltek megvalósíthatónak. Ennek a népesedéspolitikai koncepciónak része volt az abortusz szigorítása. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1973. július 17-i ülésén hozott határozatot arról, hogy

kormányrendeletet adnak ki az abortusz szigorítására (MNL M-K-S 288. f. 5/615. ő. *A népesedési helyzetről és a népesedéspolitikai feladatokról szóló határozat módosítása.*) Ez ellen értelmiségiek (Pór György és felesége, Kőrösi Zsuzsa szervezésével) aláírásgyűjtést kezdeményeztek (Kőrösi Zsuzsa 2020). A tiltakozó beadványt, amelyet Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének címeztek, 1553 írták alá, köztük Rajk Júlia és Károlyi Mihályné is. Az aláírásgyűjtés megtorlásának következménye volt, hogy a házaspárnak külföldre kellett távoznia. Kőrösi Zsuzsát ötödéves hallgatóként kirúgták az egyetemről, a petíció párttag aláíróit fegyelmi bizottság elé citálták (Ludassy 1998). Ez az aláírásgyűjtés az első nyilvános akció volt a Kádár-korszakban, amelyet éppen a nők önrendelkezési jogáért folytattak.

1973-ban szigorították az abortuszrendeletet, szabályokat, mivel az abortuszok száma ugrásszerűen emelkedett, és az 1970-es évek elejére elérte az évi kettőszázezret. Ezért született meg az 1040/1973. Mt. határozat, s ennek nyomán a 4/1973. (X. 1.) EüM. rendelet, amely, megszüntetve az anya kizárólagos rendelkezését a magzat sorsa felett, az abortuszt ún. medico-szociális indokkal engedélyezte. A 76/1988. XI. 3. MT-rendelet az 1973-ashoz képest engedékenyebb volt, mert medico-szociális indok volt, ha a pár külön élt hat hónapja, vagy lakásviszonyaik lehetetlenek voltak, nem alkalmasak egy gyermek vagy újabb gyermek születésére. A hat hónapos különélést és lakáshelyzetet tetszés szerint lehetett alkalmi tanúkkal is bizonyítani. Így előfordulhatott olyan, hogy a felek együtt éltek, csak a bizottságnak állították azt, hogy nem, vagy jobb volt a lakáshelyzetük, mint ahogyan azt az abortuszbizottságnak megjelenítették. Mindezt a cél érdekében tették, hogy engedélyezzék a nő számára az abortuszt.

Népesedéspolitikai szempontból az abortuszok számának csökkentése azért is volt fontos, mert tartott az állam attól, hogy a magyar népesség száma radikálisan fogy. A fogyó magyar népesség, a nemzethalál-víziójának témája az Új Ember 1980. július 27-i számában bukkant fel újra. A cikk írója úgy jelenítette meg a helyzetet, mint amiben háromévente annnyival csökken a magyar népesség, mint amennyi ember a Don-kanyarban halt meg: „1958 után 16 évig 700 ezerrel kevesebb gyerek született, mint az előző 16 évben, amelyben benne vannak a háborús esztendőik is. Tehát a népesség szinten tartásához képest ez a negatívum öt Don-kanyart jelentett” (Új Ember 1980. július 27. 2.).

A népesedéspolitikai kérdések vitatása, megfelelőnek tartott megoldás keresése végig kísérte az egész időszakot. Többek között a Politikai Bizottság 1984. augusztus 28-i ülésén ismét tárgyalta a hosszú távú népesedéspolitikai koncepció kérdéseit (MNL-M-KS 288. f. 5/919. őe. MSZMP PB 1984. augusztus 28. *Jelentés a hosszú távú népesedéspolitikai koncepcióban megfogalmazott fő*

*feladatokról, a tervezett intézkedések fő irányairól). A népesség fogyását nemzethalálban vizionáló viták a rendszerváltással sem nyugodhattak meg.*

## **Az abortusz bizottságok és népesedéspolitika**

Az abortuszbizottság a Kádár-korszak rossz hírű intézménye volt, mely előtt meg kellett jelennie annak a nőnek, aki nem kívánt terhességét megakart szüntetni. Az abortusz bizottságok első fokon háromtagú, másodfokon öttagú abortuszbizottságok – a köznyelvben AB bizottságnak hívták – hatósági jogkörrel rendelkeztek, és csak a jogszabályban meghatározott feltételek megvalósulása esetén engedélyezték az abortuszt. A terhes nők meg kellett jelennie – az 1047/1956. számú minisztertanácsi határozat alapján létrejött – abortusz bizottság előtt. A bizottság tagjai voltak a helyi tanács főorvosa és a tanács által megbízott két más személy első fokon. Őket politikai alapon választották ki, lehettek a Magyar Nők Országos Tanácsának tagja, szakszervezeti vagy pártfunkcionáriusok. Sajnos a nemek pontos arányát e bizottságokban nem tudjuk, mert erre vonatkozóan reprezentatív mennyiségű forrásunk nem maradt fent. A bizottságok nemileg vegyes összetételűek voltak, általában női többséggel. A bizottságok tagjai mindannyian egyöntetűen az állami akaratot képviselték.

A terhesség megszakításának engedélyezését az alábbi feltételekhez kötötték: (a) ha a terhes nő életének megmentése vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében szükséges, vagy ha a születendő magzatot előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti; (b) ha a terhesség megszakítását méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények indokolják, vagy a terhesség megszakításához a kérelmező ragaszkodik. A terhesség 12 hétnél idősebb nem lehetett. Az abortusszal járó költségek az 1957-ben az alábbiak voltak: 350 Ft-os kórházi ápolási díj és a kieső munkaidőre nem járt táppénz, ami átlagosan további 300 Ft veszteséget jelentett. (Pongrácz 1958, 9). Az abortuszbizottság a magzat elvetetésének szándékával megjelenő nőnek egy hét gondolkodási időt adott, ha egy gyermeke már volt, és házasságban élt, így is ösztönözve a jövevény megtartására. A gondolkodási idő hatására a nők általában nem változtatták meg eredeti szándékukat. Tehát az indokok között szerepelt életveszélyes egészségügyi állapot mind az anya, mind a magzat részről, családi körülmények. Mivel táppénzt nem kaptak erre az időre, ezt is visszatartó tényezőnek szánták a törvényalkotók, akárcsak a gondolkodási időt.

Az abortusz bizottságok működésének gyakorlatáról elsőként Pongrácz Zsuzsa írt *Miért nem született meg* című, 1958-ban megjelentetett szociografikus riportkötetében. Szerinte a bizottságok előtt legtöbbször a lakáshelyzetre panaszkodtak az anyák, aztán írt a megesett fiatal lányok

tudatlanságáról és tájékozatlanságáról. Ismertette az abortusz egészségügyi kockázatait, mely a szakorvosok szerint már ekkor sem csak testi, hanem lelki vonatkozású is volt. A kötet végén pedig firtatta az apa felelősségét is. Ugyanis az apáknak nem kellett megjelenniük a bizottság előtt. Arról is maguk dönthettek, elkísérték-e a terhes nőt. A joggyakorlat során tehát az állampolgárok megtalálták azokat az indokokat, amelyek alapján leginkább az abortusz engedélyezése mellett döntöttek a bizottságok.

Az abortusz bizottságok működéséről időről időre beszámolt a korabeli sajtó is. Az egy gyermekeseknek nehezített volt az eljárás, nekik kétszer is meg kellett jelenniük a bizottság előtt. Ugyanis népesedéspolitikai szempontból az állam érdeke volt a második gyermek megszületése. Kontyos, szőke harminc év körüli, elegáns asszony túsarkú cipőben azzal érvelt, hogy mivel hatan éltek egy szobában és bátyjai italoztak, ezért nem tudja vállalni a második gyermeket. Tanúnak elhozta a szomszédot is, aki az italozás miatti veszekedéseket tanúsította. (Farkas 1965, 4). Egy másik asszony sírva mondta el, hogy második férjének, aki alkoholista, nem tud gyermeket vállalni. Italozó életmódja miatt a nő tartotta el a családot és így is el kellett adniuk berendezési tárgyaikat. Ezen esetben a nők érzelmi alapon hatottak a bizottság döntésére.

Az 1973-as minisztertanácsi határozat (1043/1973. (X. 18.) *Minisztertanácsi határozat a népesedéspolitikai feladatokról*. Végrehajtására lásd 4/1973. (XII. 1.) EüM számú rendeletet) némileg szigorította az abortusz feltételeit, pontosan azért, hogy több gyermek szülessen. Engedélyezték a műtetet, ha ezt az anya betegsége indokolta, ha a nő nem élt házasságban, ha nem volt lakása, ha három, vagy több gyermeke volt, ha 35 évnél idősebb volt, ha terhesség megszakítását szociális okok indokolták.

1973-ban a *Magyar Hírlap* egy olyan esetről írt, amikor a nő gyászruhában ment az abortusz bizottság elé. Neki már négy gyermeke volt, az ötödiket nem szerette volna megtartani, ugyanis éppen meghalt az apósa. A Veszprém megyei körülményekről így nyilatkozott dr. Zuggó Elemér orvos a cikkben:

Előfordult ugyan, hogy egy-egy asszony meggondolta magát. (...) Eljönnek télen, hófúvásban a Bakony eldugott falvaiból, négykor kelnek, hogy kilencre beérjenek Veszprémbe, és ha az ítéletidő miatt nem indul el a helyi járat, gyalogszerrel nekivágnak a hófúttá útnak. Aztán itt megvívják a maguk csatáját, keresztre feszítve olykor az anyai ösztönüket is. De így beszéltek meg otthon a férjjel, aki beküldte őket, hogy rendezzék csak el a dolgot. (Halasi 1973, 2).

Ugyanekkor az abortuszbizottság egy húsz éves lányt arra szeretett volna rábeszélni, menjen férjhez. Erre a rémült szemű lány megosztotta a bizottsággal történetét: még az esküvő napja is ki volt tűzve, a vőlegény

azonban eltűnt. Így, leendő egyedülálló anyaként nem akarta megtartani a terhességét. Az újságíró szerint ezután emberségesen bánnak vele a bizottság tagjai, hogy minél hamarabb kiheverhesse ezt az óriási megrázkódtatást.

1975-ben a *Népszava* írt arról, hogy a tizenéveseknek külön napja volt az abortuszbizottság előtt. 17, 18 éves lányok egyedül, vőlegényükkel, édesanyjukkal várakoztak. Az abortuszbizottság vezetője szerint a fő probléma az volt, hogy a szülők és gyermekek között nem alakult ki olyan lelki kapcsolat, hogy a szerelemről, szexualitásról, védekezési módokról nyíltan tudjanak beszélni. Drámai helyzeteket ismerhetett meg az újságíró: egy szemüveges lány a vőlegényével érkezett, meg szeretnék volna tartani gyermeküket, azonban szüleik ellenezték azt. Sikerült lakhatási lehetőséget szerezni egy rokonuknál, az azonban visszamondta, így, mivel mindketten még a szüleiknél éltek, az abortusz mellett döntöttek (Légrády 1975, 3).

1978-ban a *Népszabadság* ismét egyéni sorsokról tudósított. Egy műszőrme kabátos fiatal lány nem mert fogamzásgátlót szedni, mert ismerősei sok rosszat mondtak a tablettákról. Egy fehér kucsmás csinos asszonyt a férje megcsalta, majd elhagyta. Utána szerelmes lett egy férfiből, akitől terhes lett, azonban akkor derült ki, hogy a férfi nő, két gyermek apja (Horváth 1978, 8). Ez a cikk is arra figyelmeztetett, hogy az abortusz durva sebészeti beavatkozás, melynek során az átlagosnál gyengébb méhizomzatot a legbiztosabb kezű orvos is átfúrhatja. Ekkor a hajadonok, özvegyek, elváltak, a férjüktől fél esztendeje külön élők, az önálló lakás nélküliek, a 35 esztendősnél idősebbek, a három vagy több gyerekesek, a rossz szociális körülmények között élők terhessége volt megszakítható. Az orvos a nem kívánt terhesség elkerülésére a fogamzásgátló tabletták használatát javasolta elhallgatva azt, hogy akiknél trombózisveszélyt vagy májbetegséget okoz, azok nem tudják szedni a tablettákat.

## Az abortusz egészségkárosító hatásai

Az abortusz egészségkárosító hatásáról elrettentő céllal írt a *Magyarország* című hetilap is 1972-ben: „Az abortusz törvényes elismerése annak a szuverén jognak, hogy a nők megszabadulhatnak nemkívánatos terhességüktől, akár annak árán is, hogy egy életre meddőkké maradnak, hogy belehalnak a műtétbe vagy szövődményeibe, hogy megromlik egészségük” (Antal 1972, 29). Ebben az érvelésben az önrendelkezési jogot állította szembe a szerző az egészségkárosítás rémével. Az abortuszt a családtervezés zsákutcájának tartotta a cikk írója, amely miatt tizenkét év alatt kétmillió egészséges magyar nő gyermeke nem született meg. Ugyancsak a *Magyarország* számolt be részletesen arról, hogy az mit tartott a szakma abortusz egészségügyi kockázatainak. Egyrészt a korai szövődményeket (sérülés,

fertőzés, tartós vérzés, érzéstelenítő nem várt mellékhatása), másrészt a késői szövődményeket (csonkító műtét, idült gyulladás), illetve a szülészeti következményeket (kívánt terhességet is nehéz kihordani). Ideális fogamzásgátló szernek az orvos azt tartotta, ami teljesen ártalmatlan a szervezetre, nem befolyásolja a későbbi megtermékenyítő képességet, legyen megbízható, egyszerű, olcsó, esztétikus és könnyen hozzáférhető. A megszakított közösülést, melyet nem tartott a szerző megbízhatónak, a lakosság 40-50%-a használta 1970-ben. Hasonlóképpen nem támogatta az orvos a *coitus reservatus*, mely azt jelentette, hogy az aktus során a férfi nem ejakulált. A Knaus-Ogino eljárást – amely a peteérés nélküli napokon engedélyezte a feleknek a közösülést – sem javasolta, mert csak pontos menstruációs ciklus esetén volt alkalmazható. Tehát a védekezés feladata elsősorban a nőkre hárult és állam domináns szerepet óhajtott vállalni a védekezés kereteinek meghatározásában. A védekezési módszereket biztonsági fokozatok szerint osztották be: az irrigálást vagy mosakodást egyáltalán nem, a C-filmet közepesen, a Thymidon zselét 85%-ban, az óvszert – korabeli nevén védőgumit (condom) – nagymértékben biztonságosnak tartották. A méhnyaksapkát nem javasolta az orvos, mivel használata közben havonta kétszer orvoshoz kell menni, és hajlamosított a méhszájsebre, illetve a folyásra. Ugyanígy a Thymidon zselé sem terjedt el, mert hüvelygyulladást okozhatott. Orvosilag tehát nem volt veszélytelen az abortusz, hangsúlyozta a cikk szerzője. A szerző szorgalmazta azt is, hogy fel lehessen írni fiatal, tizenhét év alatti lányoknak is fogamzásgátlót. Az újságíró nemcsak amiatt dorgálta meg az abortuszt választó nőket, mert nem vették figyelembe, hogy a fogantatástól kezdve testük a gyermek kihordására rendezkedett be, hanem azért is, mert a nők elemi kötelességének tartották a családtervezést. Tehát, ha valaki előbb akart autót és lakást, mint gyereket, akkor tennie kellett a nem kívánt terhesség ellen. „Előbb a kocsi, aztán a kicsi” – így summázta a korabeli közbeszéd a jelenséget (Antal1972, 29).

A tinédzserkori abortuszcikorról is írtak a korabeli lapok. A fiatal lányok korosztályát a korabeli közbeszédben próbálták fokozottan felügyelni. A lánynak – az úgy nevezett szocialista erkölcsnek megfelelően – ideális esetben egészen a házasságig tartogatnia kellett a szüzességét, a fiúkkal szemben ilyen elvárások nem fogalmazódtak meg. 1981-ben az *Ifjúági Magazin* erkölcsileg elítélte azt a jelenséget, hogy a szüzesség sok lány számára olcsó préda lett, amitől minél hamarabb meg kell szabadulni. Olvasók élményeit is közreadta a lap. Egyik ilyen olvasói vélemény elítélte azt a lányt, aki egy taxiban „veszítette el” a szüzességét (Magyar 1982, 28). A „cérnávékonyra tépett szemöldökű”, „Play Jazz” feliratú pólót viselő tizenhét éves leányt diszkó után hárman erőszakolták meg a taxiban, köztük barátja, Lósznya is, akivel azóta is együtt jár. Vele szemben a riadt mosolyú, világoskék batisztblúzt viselő pedagógus

szimbolizálta a hiszékeny áldozatot, aki két hónap együtt járás után „adta oda magát” Pistának, mivel a fiú azt mondta, úgy nem tudja feleségül venni, ha nem biztos abban, hogy összeillenek szexuálisan. Aztán otthagya őt egyik napról a másikra (Magyar 1982, 28). A vitába többen is bekapcsolódtak: volt, aki a szüzességének elvesztését azzal indokolta, hogy nagyon kíváncsi volt: „Én tizenöt éves koromban vesztettem el a szüzességemet. A partnerem alig fél évvel volt idősebb nálam. Mindketten modern gondolkodású fiatalok voltunk, és persze roppant kíváncsiak. Te is akard? Én is akarom! Akarjuk mind a ketten! — megbeszéltük a dolgot, és egy „esős vasárnap délután” túlestünk rajta. Boldogok voltunk, és nem éreztük magunkat bűnösnek” (Magyar 1982, 28).

Az 1981. júniusi *Ifjúsági Magazin* cikkének áldozathibáztató címe, „Ha péntek akkor kaparás? Egy nemkívánatos tömegsport” jelzi, hogy a közállapotok az újságíró szerint nemhogy javultak, hanem romlottak az eltelt években. A címben a „tömegsport” szerepeltetését látszólag az indokolta, hogy a Rókus Kórházban az abortuszbizottság a sportorvosi rendelőben ülésezett. Elrettentő szándékkal, e cikkben is közöltek személyes történeteket: a „kiégett, keserű” Éva féltette az alakját, ezért nem szedett tablettát, a fiúja pedig nem vigyázott. Amint kiderült, hogy terhes, a fiú eltűnt a láthatárról. A nevelő szándékú cikk szerint az abortusz előtt remegett minden tagja, megpróbálta lekötteni magát valamivel, de csak a következő percekre tudott gondolni, arra, hogy egy élet megszakad benne, aztán már csak bőgött. Az újságíró szerint sok elítélt terhesség következménye, hogy fonólánnyok esnek össze a gép mellett, varrólánnyok borulnak a szalagra, diáklányok lesznek rosszul óra alatt. A megszólaltatott orvosszakértők szerint egyre több fiatal él nemi életet, kérdezni azonban nem mernek, inkább struccpolitikát folytatnak, vállalva így a tragikusnak tartott következményeket is (Sebők 1981, 16).

A Kádár korban arról írtak az újságok, hogy az abortusz egészségügyi szövődményekkel járhat és megnehezítheti a későbbi, már kívánt terhesség kihordását, arról azonban nem, hogy az abortusznak lelki következményei is vannak, vannak olyanok, akik aztán egész életükben cipelik azt a terhet, hogy magzatukat el kellett vetetniük.

Egy 1987-es *Nők Lapja*-cikk „Kórtermi őszinteségeink” címmel olyan nőkről szólt, akik éppen túlestek az abortuszon. Történeteik nagy részében nem szabályosnak számító életutakról számoltak be. Nős emberek szeretőit szólaltatta meg az újságíró, akik egyedül nem akartak babát vállalni, azt sugallva ezzel, hogy átlagosnak tartott párkapcsolatban, tehát házasságban élő nővel kevésbé fordulhat elő, hogy bár nem akar gyermeket, mégis teherbe esik. Az egyik szerelmi történet úgy indult, hogy a lány megsajnálta a hóban fagyoskodó kiskatonát, aki össze-összeütögette a kezét, úgy didergett. A vidéki fiú a katonaidő letelte után is a fővárosban maradt, itt vállalt munkát. Már

esküvőt terveztek, amikor kiderült, hogy otthon a családja várja: egyik este tévét nézett a férfi a szobában, míg a nő mosott, a férfi kabátja leesett az előszobában, kiesett belőle a személyi igazolványa, amiből kiderült, hogy nő, két gyermek apja (*Nők Lapja* 1987. 5. 8.).

Ekkoriban az újságírók jobban teret adtak annak, hogy a beavatkozásokkal kapcsolatban megismertessék az olvasókkal az orvosok dilemmáit is. Egy szintén 1987-es cikksorozat írója az abortusz melletti és elleni érveket is felsorakoztatta. Az egyik riportalany azt mondta, hogy ő és a barátja is túl van egy rossz házasságon, ráadásul lakásuk sincs, mivel az eltartási szerződésük kútba esni látszik – a néni másfél hónappal a jogosultsághoz előírt idő előtt halt meg –, ezért nem mernek gyereket vállalni (*Nők Lapja* 1987. 3. 6-7). A cikksorozat megszólaltatott orvosokat is, akik azt nyilatkozták, hogy több okból is rossz érzéssel végzik az abortuszokat: egyrészt azért, mert életet távolítanak el, másrészt azért, mert a meddő nők kórelőzményében a nagy többségnél szerepelt, hogy korábban abortuszuk volt. Tehát az orvosok egyrészt etikai alapon érveltek, másrészt a nők egészségvédelmét hangsúlyozták. Mindkettő vissza-visszatérő érv volt az abortusszal kapcsolatos nyilvános diskurzusokban a szocialista időszakban.

1989. január 1-től két élő gyermek esetén is el lehetett venni a magzatot, akkor, ha a férj sorkatonaságából hat hónap volt hátra, a rendezetlen lakáshelyzet és a rossz szociális helyzet is megalapozó tényezőnek számított. Ha a feltételek fennálltak, szakorvos engedélyezhette az abortuszt és a terhes nőt az általa választott intézetbe irányította. Ha a feltételek nem álltak fenn, a nőnek család és nővédelmi tanácshoz kellett mennie, majd annak fellebbezési fóruma volt nemleges döntés esetén a megyei vagy főváros háromtagú bizottság. 1989-től 2000 Ft-ba került az abortusz. Akkoriban a terhességmegszakítást kérők 30 %-a semmilyen módon nem védekezett (*Népszava* 1988. október 22. 4.).

## Összegzés

Az abortuszbizottságok megszűnésével egy korszak végérvényesen lezárult. Összességében a Kádár-korszakot egy felemás korszaknak tekintem a nők önrendelkezési joga szempontjából. Ugyanis az abortusz legális volt, s bár az abortuszbizottságon keresztül vezetett az út a nem kívánt terhesség megszakításához, - így az állam ezen a fórumon keresztül, mely hatósági jogkörrel rendelkezett, kontrollálta állampolgárait – lehetséges volt legális úton, kórházban elvetetni a magzatot. Azonban a szexualitás megélése, az igazán szabad döntési joga a nőknek a testük felett az 1968-ban bekövetkezett szexuális forradalom és a fogamzásgátló tabletták bevezetésével jóval könnyebb lett, mint korábban. A magánélethez és szexuális szabadsághoz való

jog kiteljesedett, azonban az egyes társadalmi rétegekhez tartozóknál eltérő mértékben. Míg egy értelmiségi nő az AIDS veszély előtti időszakban saját döntése alapján élt szexuális életet úgy és azzal, akivel szeretett volna, egy falusi asszony, akinek a férje megszakított módon védekezett és erre rákényszerítette őt, nagy valószínűséggel kényszerűségből ment abortuszra nem kívánt terhességével, melyet egyfajta késleltetett fogamzásgátló eszközként használt. És a férfi partnerek hozzáállását a védekezéshez a korban csak feltételezhetjük azok alapján az adatok alapján, mennyire volt elterjedt a megszakított közösülés, mint védekezési forma. 1967, a tabletta bevezetése előtt ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a nő ki volt szolgáltatva teljesen partnerének a szexuális aktus során. Az abortusz bizottságok sem tértek ki a férfi felelősségére a nem kívánt terhesség létrejöttével kapcsolatban. A szexualitás gyakorlatára vonatkozó, korlátozottan rendelkezésre álló források szerint ezt a területet a legnehezebb feltárni a kutatások során.

## Felhasznált irodalom

### Levéltári források

- MNL-M-KS 1973. július 17. 288. f. 5/615. őe. A népesedéspolitikai helyzetről és népesedéspolitikai határozatról szóló PB határozta módosításáról.
- 1043/1973. (X. 18.) Minisztertanácsi határozat a népesedéspolitikai feladatokról. Végrehajtására lásd 4/1973. (XII. 1.) EüM számú rendeletet.

### Napilapok és hetilapok

- Antal Anikó *Magyarország*, 1972. február 27. 29.
- Farkas Kálmán. 1965. *Kanadai Magyar Munkás* 1965. december 2. 4.
- Halasi Mária. 1973. *Magyar Hírlap* 1973. július 26. 2.
- Horváth Kálmán. 1978. *Népszabadság* 1978. április 09. 8.
- Légrády Eszter. 1975. *Népszava* 1975. augusztus 28. 3.
- Magyar Katalin. 1982. *Ifjúsági Magazin* 1982. július 28. 28.
- Népszava* 1988. október 22. 4.

Salamon Magda. 1968. „Jól van, semmi panasz?” *Nők Lapja*, 1968. augusztus 2. 10.

Sebők János. 1981. Ifjúsági Magazin 1981. június 16.

## Szakirodalom

Czeizel Endre. 1997. „[Infecundin '68](#).” *Beszélő* 11. 2022. december 2.

Csizmadia Ervin. 1995. *A magyar demokratikus ellenzék története. Dokumentumok*. Budapest: T-Twins.

Fekete, Gyula. 1974: *Éljünk magunknak?* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Körösi, Zsuzsa. 2020. „Petíció az abortusz szabadság megőrzéséért (2. rész)” *TNTeF* 10 (2): 99–132.

Gardó Sándor és Nagy Miklós. 1989. „Intraaminális Rivanol feltöltés közepidős terhességek megszakítására.” *Orvosi Hetilap* 130: 2411.

Ludassy Mária. 1998. „[1973](#).” *Beszélő* 4. 2022. december 2.

Pünkösti Árpád. 1970. „Új népbetegség: az abortusz.” *Kortárs* 8: 1274–1284.

Pongrácz Zsuzsa. 1958. *Miért nem született meg?* Budapest: Kossuth Kiadó.

Rosenblatt, Roger. 1992. *Life itself: Abortion in the American mind*. New York: Random House.

Simon, Rita James. 1998. *Abortion, statutes, policies, and public attitudes the world over*. Westport, Conn. és London: Praeger.